УДК 811.161.2’373.43
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2023-95-2

НЕУЗУАЛЬНІ ДЕРИВАТИ-КОМПРЕСИВИ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ ЗРУШЕНЬ У СВІТОГЛЯДНИХ ПАРАДИГМАХ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ 2014–2023 РР.)

Дюкар Катерина Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
kateryna.dukar@karazin.ua
orcid.org/0000-0001-5364-1985

Стаття присвячена розгляду інноваційних неузуальних утворень, що продукуються на базі компресії, репрезентують специфічний пласт новотворів, уживаних у текстах інтернет-дискурсу останнього десятиліття, і змінюють структурно-семантичну організацію відповідно до зрушень у світоглядних парадигмах комунікаторів.

Мета – установити механізми та особливості експлікації зрушень у світоглядних парадигмах українців через інновації, утворені компресією.

Методи. Специфіка вибраного об’єкта дослідження зумовлює звернення до спостереження і зіставлення мовленнєвого матеріалу, залучення аналітико-синтетичного та описового методів, моделювання та аналогій.

Результати. Феномен гештегування в інтернет-дискурсі позначився на прагненні комунікантів до структурної та смислової компресії. Інновації – наслідки стандартної неузуальної компресії – нині протиставляємо голофразисним утворенням нового типу, у яких аудіовізуальні складнощі рецепції та акустичного відтворення в інноваціях значною мірою послаблені. Гібридний характер неодеривативів спричинений одночасним залученням у процесі компресії інструментів графіксації, транслітерації, субституції, анафразії. Структурно-семантична організація компресивів-гібридів безпосередньо корелює зі світоглядними парадигмами мовців, зокрема на рівні стратифікації простору в межах дихотомії «своє – чуже» на підставі сигнифіката «антинорма».

Висновки. Резюмовано, що одним із найбільш продуктивних у межах інтернет-дискурсу способів продукування інновацій протягом останніх десяти років є компресія, або голофразис. З’ясовано, що компресія, яка традиційно репрезентувала лексико-синтаксичне зрощення слів, останнім часом зазнає структурних і якісних змін. Установлено, що злютування фрагментів дедалі частіше супроводжує одне або кілька неузуальних явищ, з-поміж яких найпоказовішими є графіксація, транслітерація, субституція, анафразія тощо. Зафіксовано, що гібридний характер компресії зумовлений насамперед концептуальними настановами комунікаторів – експлікуванням зрушень у світоглядних парадигмах мовців, а не спробою зреалізувати власний лінгвокреативний потенціал.

Ключові слова: інновація, мовленнєвий вплив, семантика, девіація, словотвірна модель, соціальні мережі, голофразис, продуктивність, частотність, оказіональний інструментарій.

NON-USUAL COMPRESSIVE DERIVATIVES AS EXPLICATORS OF SHIFTS IN THE WORLDVIEW PARADIGMS OF UKRAINIANS (BASED ON THE MATERIAL OF INTERNET DISCOURSE IN 2014–2023)

Diukar Kateryna Valeriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Language
V. N. Karazin Kharkiv National University
kateryna.dukar@karazin.ua
orcid.org/0000-0001-5364-1985

The article analyzes the consideration of innovative non-usual formations produced on the basis of compression, representing a specific layer of new words used in the texts of Internet discourse in the last decade and changing their structural and semantic organization in accordance with shifts in the worldview paradigms of communicators.

Objective – to determine the mechanisms and specifics of explicating shifts in the worldview paradigms of Ukrainians through innovations generated by compression.

Methods. The specificity of the chosen object of study necessitates the use of observation and comparison of speech material, analytical, synthetic and descriptive methods, modelling and analogies.

Results. The phenomenon of hashtagging in online discourse has affected the desire of communicators for structural and semantic compression. Innovations – the consequences of standard non-usual compression are now contrasted with holophrase formations of the innovative type, in which the audiovisual complexities of reception and acoustic reproduction in innovations are largely weakened. The hybrid nature of neoderivatives is caused by the simultaneous involvement of graphization, transliteration, substitution, and anaphrasis in the compression process. The structural and semantic organization of hybrid compressives directly correlates with the worldview paradigms of speakers, in particular at the level of stratification of space within the dichotomy “own – foreign” on the basis of the signifier “antinorm”.

Conclusions. It is summarized that one of the most productive ways of producing innovations within the Internet discourse over the past ten years is compression or holophrasis. It is found that compression, which traditionally represented lexical and syntactic splicing of words, has recently undergone structural and qualitative changes. It has been established that the merging of fragments is increasingly accompanied by one or more non-usual phenomena, among which the most illustrative are graphization, transliteration, substitution, anaphrase, etc. It has been documented that the hybrid nature of compression is primarily due to the conceptual guidelines of communicators – explicating shifts in the worldview paradigms of speakers, rather than an attempt to realize their own linguistic potential.

Key words: innovation, linguistic influence, semantics, deviation, word-formation model, social networks, holophrase, productivity, frequency, occasional inventory.

1. Вступ

Мова є очима нації. Цю тезу складно заперечити, адже створювана культурою знакова система сама стає надбанням культури, у якому дзеркально постають не лише об’єктивовані реалії, явища, предмети, поняття, а й з’являються відповідні суб’єктивізовані оцінки та матеріалізуються індивідуальні концепти. Так само неспростовним є і той факт, що українська мова як невід’ємний складник висококонтекстуальної культури експлікує у смислах цілі шари значень. Прикметними із цих позицій видаються новотвори, семантика яких часто різною мірою затемнена, однак інтуїтивно впізнавана носієм мови. Скажімо, у тексті Ореста Лютого рядки «*Цвіте бавовна, бавовна квітне / У Севастополі і селищі Гранітне, / У Чонобаївці і місті Армавір / Цвіте бавовна – гине руський мір*» денотат референта ‘рослина з насінням, вкритим пухнастим волокном, з якого виробляють пряжу’ розходиться із сигнифікатом кардинально, однак на інтерпретативному рівні є зрозумілим і очевидним як для мовця, так і для реципієнта.

Механізм специфіки такої «асоціативно-інтуїтивної впізнаваності» інновацій часто спрацьовує завдяки комбінуванню не лише знайомих комунікантам частин слів або контекстуальних фрагментів, а й за допомогою залучуваних до креації словотвірних моделей.

Водночас нині спостерігаємо активну неологізацію мовлення, що засвідчує «невпинний пошук носіями тих мовних засобів, котрі повною мірою, найбільш адекватно й вичерпно вможливлять реалізацію онтологічних запитів на фіксування довколишньої реальності в усій її об'єктивній всеохопності та суб'єктивній оцінності» (Дюкар, 2023: 106). Зауважимо, що дедалі частіше ці засоби, зокрема словотвірні, виходять за межі стандартних узуальних практик. Підкреслимо, що несистемність реалізацій і різноаспектність комбінаторних виявів утворюють окрему парадигму, не розхитуючи норм традиційної, що, слідом за Н. Клименко, Є. Карпіловською, Л. Кислюк, дає підстави «говорити про певну граматику неузуального словотворення, зі своїми типами словотворення і певними способами порушення усталених словотворчих зразків» (Клименко, Карпіловська, Кислюк, 2008: 53). У зв'язку із цим постає закономірне питання: чим зумовлена тенденція до залучення оказіонального іструментарію? Як зауважила свого часу Ж. Колоїз, «сучасна мовленнєва діяльність <…> характеризується підвищеним ступенем емоційності, виразності, що великою мірою пов'язується з індивідуальним креативним підходом до словотворення, налаштуванням на "винахідництво", на пошук нового, нестандартного, незвичного, яскравого, ефективного й ефектного» (Колоїз, 2015: 10). Подібні процеси заразом є чимось більшим за стратегії висловлення імперативів і транслювання наративів, здійснення маніпулятивного впливу і сакралізації/десакралізації окремих елементів позамовної дійсності. Припускаємо, що активізація нестандартних словотвірних схем у мовленнєвих практиках спричинена зрушеннями на рівні світоглядних парадигм і концептуальної картини світу комунікаторів.

Безперечно, найбільш показовим із цих позицій є інтернет-дискурс останнього десятиліття, у якому мовці «грають за правилами "гри без правил"» (Карпіловська, 2005). Окреслений принцип корелює із визначенням інтернет-дискурсу як «особливого, віртуального, типу комунікації, що лежить поза часові та просторові межі і є однією з характерних особливостей віртуального простору, який являє собою симуляцію реальних предметів, дій, відносин та інституційних форм <…> у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, що включає <…> когнітивні процеси» (Шевченко, 2019: 64). З огляду на викладене вище концептуальний запит мовців на нестандартні комунікативні корпуси, зреалізовуваний у межах повсякденних неогенних мовленнєвих практик, потребує більш докладного й ґрунтовного вивчення, що зумовлює *актуальність нашої розвідки*.

Крім того, затребуваність такого плану досліджень зумовлена відсутністю в межах сучасних лінгвістичних напрацювань системного аналізу неодериватів-компресивів як експлікаторів змін у концептуальній картині світу українців, у переорієнтуванні світоглядних парадигм учасників інтернет-дискурсу протягом 2014–2023 рр. Разом із тим підкреслимо, що різні аспекти неології, неографії та неолексикографії протягом останніх десятиліть привертають увагу академічної спільноти в усьому світі (розвідки C.P. Cook, O. Martincová, F. O'Dell, N. Savický, J. Simpson, Г. Вокальчук, В. Калашника, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюби та багатьох ін.). Тематикою появи та функціонування інновацій у межах інтернет-дискурсу з-поміж іншого в різні часи цікавилися R.H. Baayen, D. Crystal, A. Rey, D. Reah, K. Sornig, О. Дзюбіна, К. Ладоня, Т. Ніколаєва, І. Рогальська-Якубова, О. Стишов та багато інших фахівців. Компресія як засіб творення інновацій з різних позицій розглянута зокрема в працях Д. Гайданки, М. Гольцової, І. Дегтярьової, О. Кузик та інших. Водночас розвідок, присвячених голофразисним інноваціям, зафіксованим у текстах інтернет-дискурсу, нам зафіксувати не вдалося, що додатково обґрунтовує потребу в дослідженні вибраної нами наукової проблеми.

Мета роботи – установити механізми та специфіку експлікації зрушень у світоглядних парадигмах українців через інновації, утворені компресією. Відповідно, *об'єктом* вивчення

стали неодеривати, утворені за несистемними зразками та вилучені методом суцільної вибірки із текстів інтернет-дискурсу 2014–2023 рр. *Предмет* вивчення – структурно-семантична організація неопохідних у їхніх смислових реалізаціях. Специфіка вибраного об’єкта дослідження зумовлює добір відповідної *методологічної бази*, що передбачає спостереження і зіставлення мовленнєвого матеріалу, залучення аналітико-синтетичного та описового методів, моделювання та аналогій.

2. Компресія – класичний неузуальний засіб

Феномен гештегування в інтернет-дискурсі позначився на прагненні комунікантів до структурної та смислової компресії, що, з одного боку, відповідає традиційній зорієнтованості на економію мовних засобів, реалізовуваній у похідних на кшталт *дебахнуло*, *заблукайхлопчик*, *тиждівчинка*, *яжмати*, *якти*, моделями-прототипами яких правомірно вважати зразки, що за ними творяться загальномовні лексеми *горицвіт*, *задерихвіст*, *зірвиголова*, *крутивус*, *перекотиполе* тощо. З іншого – спричиняє трансформації в межах компресії як способу продукування нових одиниць. Скажімо, компресію (голофразис) зазвичай уважають механізмом, за якого «аналітичні описові конструкції синтезуються в єдину нестандартну, незвичну смислову сутність, яка не завжди успішно проходить, так би мовити, “слухову апробацію”, бо сприймається, як і вимовляється, із певними труднощами» (Колоїз, 2015: 118). Так, у текстах поетів «витісненого покоління» фіксуємо лексеми *заблукайдівчинка*, *Василько-принеси-води-з-криниці*, *утирання-сліз-щоб-утішити* (Василь Голобородько), *головосік-сікель-зек*, *гуцуле-брате-друже-чарівниче*, *сво-бо-ду-а-ра-бам* (Тарас Мельничук), які сьогодні, на наш погляд, маємо кваліфікувати як наслідки стандартної неузуальної компресії, протиставляючи голофразисним утворенням інноваційного типу на зразок *адіннарот*, *БомбітьДомбас*, *Букненаш*, *всевибрешете-ценеми*, *їхтамнєт*, *Кримнаш*, *мичємтаможемпамочь*, *путєнспасі*, *РФашистськийхуйлостан*, *учєготакієкіслиє*, *штослучілась*, *Zатридні* тощо. Як бачимо з наведених прикладів, аудіовізуальні складнощі рецепції та акустичного відтворення в інноваціях значною мірою послаблені, що, припускаємо, пов’язано з гібридним характером утворень, спричиненим одночасним залученням у процесі компресії інструментів графіксації – виділення знака чи фрагмента слова графічно (*АдінНаРот*, *аналоГОВНЕт*, *КакаяРазніца*), транслітерації – передавання символами української мови фонетичних особливостей іншомовної (*вєткікалін*, *Zалуп&фюрер*, *яруZZкій*), субституції – заміни сегмента слова (*бонбас*, *бумласка*, *мишебраття*).

3. Структурно-семантична специфіка гібридизованих компресивів

Прикметно, що кількість гібридизованих компресивів порівняно зі звичними голофразисними зрощеннями в хронологічних межах від 2014 року до 2023 року стабільно зростає. Особно звертаємо увагу на той факт, що нерідко в межах одного контексту мовці вживають одразу кілька компресивів, здебільшого одного модельного ряду: «Вирвати волосину, сказати трахтібідох *всьонітакадназначна*, *мивсєйправдинізнаєм*, *всєміринйзагавар*, *залатоймільярд*, плюнути через плече і чекати коли вас засмокче невидима сила до них у групу». Подібну тенденцію, на наш погляд, модою на вживання певного штибу одиниць пояснити складно. Зважившись на те, що висококонтекстуальні культури з-поміж іншого демонструють залежність від прецедентності як одного зі складників продуктивності комунікативних трансакцій, можемо експлікувати цю гіпотезу на структурні зрушення в моделі творення інновацій. Прецедентність, як знаємо, становить «компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний й використаний у когнітивному й комунікативному плані» (Селіванова, 2006: 492–493). Отже, постає закономірне питання про те, чому останнім часом роль прецедентності для мовців зросла? Відповідь, на наш погляд, у світоглядних парадигмах, які з початком повномасштабного вторгнення зазнали різких змін, спричинених як загальнонаціональною травматичністю подій, так і прагматичним прагненням утримати хиткий психологічний баланс. Звернімося до контексту, у якому фіксуємо одиницю, компресію

котрої супроводжують одночасно графіксація, субституція та анафразія: «Наші хлопці фастівчани з “Пташок ЗСУ” і я знову просять Вашої допомоги в купівлі пульта керування DJI RC Pro Remote Controller, який буде допомагати їм *ДамбітьБамбас* якісніше». Висновувати випадковість уживання анафрази, переконані, хибно, оскільки дописувач у тексті не засвідчує інших ознак дисграфії чи будь-яких інших порушень мово-мисленнєвої діяльності, що супроводжується анаграмією або анафразією. Так само невипадково бачимо результат субституції – заміни *он* на *ам*, що в цьому разі виконує апелятивно-прецедентну функцію, а не засвідчує низький рівень володіння нормою, як-от у просторіччі *комфорка*. Важливо, на нашу думку, тут згадати про те, що заміна *н* на *м* і акання властиві мовленню росіян, котрі не володіють літературною мовою на належному рівні внаслідок, скажімо, низького рівня освіченості: *анбар*, *канпліме́нт*, *планбірава́ть* тощо. Графіксацію, із наших позицій, тут варто кваліфікувати як допоміжний засіб, що виконує диференціювальну функцію – виокремити складники з метою полегшення рецепції та декодування візуально розчленованого цілого. Отже, апелювання комунікатором компресивом *ДамбітьБамбас*, із одного боку, відсилає до прецедентної ситуації, у якій постало словосполучення *данбіть бомбас*, а з іншого – до низьких культурних та розумових якостей мовців, у лексиконі котрих функціонує одиниця *Дамбас*. І заразом на підтекстовому рівні стратуфікує простір, протиставляючи «своє», репрезентоване словосполученнями «наші хлопці», «чужому», утіленому у словоформі «*ДамбітьБамбас*». До речі, прикметно, що інновація на конотативному рівні протистоїть загальномовному *Донбас*, котре за запитом мовця залишається в парадигмальній площині «своє».

Аналогічні явища спостерігаємо з контекстними реалізаціями новотвору 2014 року *Кримнаш*: «Одеса передає пламєнний привіт *Кримнашу*»; «політичні свободи в обмін на “*Кримнаш*” і “вставання з колін”. Харчуватися росіянам запропоновано “духовністю” і “скрепами”»; «Після “Кримнашу” Путіну може знадобитися “Білорусьнаш”» тощо. До того ж підмічаємо тенденцію до сигнифікації ‘антинорма’ в окремих компресивах, що належать до площини «своє»: «*Дєдивоєвалі* і Віталік тоже! Комбатом у нього не Коля Тищенко?»; «Біля під’їзду оперативно розгортають машину, заводять генератор, відкривають екран і ось вже з сусідніх будинків підтягуються представники “русского мира”, як сомнамбули, бурмочучи про себе – “*дедивоевалі*”, “*незабудемнепростім*”, “*путінсвятой*”». Резюмуючи сказане вище, маємо змогу припускати зміну світоглядних парадигм мовців, де в антагонії відтепер перебувають «своє» (українське) як індикатор норми та «чуже» (російське) як девіантне, тоді як до початку російсько-української війни у свідомості пересічного українця знеціненим і девіантним радше могло бути «своє», ніж «чуже».

4. Висновки

Таким чином, одним із найбільш продуктивних у межах інтернет-дискурсу способів продукування інновацій протягом останніх десяти років є компресія, або голофразис. З’ясовано, що компресія, яка традиційно репрезентувала лексико-синтаксичне зрощення слів, останнім часом зазнає структурних і якісних змін. Установлено, що злютування фрагментів дедалі частіше супроводжує одне або кілька неузуальних явищ, з-поміж яких найпоказовішими є графіксація, транслітерація, субституція, анафразія тощо. Зафіксовано, що гібридний характер компресії зумовлений насамперед концептуальними настановами комунікаторів – експлікуванням зрушень у світоглядних парадигмах мовців, а не спробою зреалізувати власний лінгвокреативний потенціал.

Варто підкреслити, що наша спроба дослідити неузуальні деривати-компресиви як експлікатори зрушень у світоглядних парадигмах українців (на матеріалі інтернет-дискурсу 2014–2023 рр.) репрезентує лише окремий аспект розроблення вибраного напряму, який нині видається перспективним і вивченим недостатньою мірою ґрунтовно, а отже, потребує подальшого опрацювання.

Література:

1. Дюкар К.В. Відонімні неосубстантиви в українському медійному онлайн-просторі воєнного періоду: структурно-семантичний аспект. *Науковий вісник МГУ*. Вип. 59. Т. 1, 2023. С. 105–109.
2. Загнітко А. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. 2-ге, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 219 с.
3. Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В. Психологія мовлення і психолінгвістика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Фенікс, 2008. 245 с.
4. Карпіловська Є. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету.* 2005. Т. 8. № 1. С. 106–117.
5. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
6. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля–К, 2006. 716 с.
8. Шевченко Н. Інтернет-дискурс як лінгвістична категорія. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 23. Том 3, 2019. С. 62–68.

References:

1. Diukar, K.V. (2023). Vidonimni neosubstantyvy v ukrainskomu mediinomu onlain-prostori voiennoho periodu: strukturno-semantychnyi aspekt [Neosubstantive derived from proper names in the Ukrainian online media of the war period: structural and semantic aspect]. *Naukovyi visnyk MHU*. Vol. 59, T. 1, pp. 105–109.
2. Zahnitko, A. (2007). Suchasni linhvistychni teorii: monohrafiia [Modern linguistic theories: monography], vyd. 2-he, vypr. i dop. Donetsk: DonNU, 219. [in Ukrainian].
3. Kalmykova, L.O., Kalmykov, H.V., Lapshyna, I.M., Kharchenko, N.V. (2008). Psykholohiia movlennia i psykholinhvistyka: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Psychology of Speech and Psycholinguistics: Training manual for students of higher education institutions], Kyiv: Feniks, 245 [in Ukrainian].
4. Karpilovska, Ye. (2005). Neuzualne slovotvorennia: pravyla «hry bez pravyl» [Non-usual word formation: rules of the “game without rules”]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho uiversytetu*. T. 8, № 1, pp. 106–117 [in Ukrainian].
5. Klymenko, N.F., Karpilovska, Ye.A., Kysliuk, L.P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni: monohrafiia [Dynamic Processes in the Modern Ukrainian Lexicon: monography]. Kyiv: Vydavnychyi Dim Dmytra Buraho. 336 p. [in Ukrainian].
6. Koloiz, Zh.V. (2015). Neuzualne slovotvorennia: monohrafiia [Non-usual word formation: monograph]. Kryvyi Rih: NPP Asteriks. 156 p. [in Ukrainian].
7. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminology encyclopedia]. Poltava: Dovkillia–K. 716 p.
8. Shevchenko N. (2019). Internet-dyskurs yak linhvistychna katehoriia. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Internet discourse as a linguistic category]. Vol. 23. T. 3. P. 62–68 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023
The article was received 27 October 2023